

Reihe **Wissenschaftliche Monographie**
Erstes Buch

Herausgeber der Reihe:
I. V. Rorić und Š. Ešić

Rezensenten:
Prof. Dr. Predrag Piper
Prof. Dr. Bogoljub Stanković

Einband:
Ivica Lovrić

Das Buch „Stilistik der Verben“ ist eine theoretische Untersuchung stilistischer Charakteristika der Verben. In ihr werden folgende Fragen analysiert: über welches lexikalisch- und grammatikalisch-stilistische Potential verfügt das Verb, inwiefern fungiert das Verb als Konstituente funktionaler Stile, welche Stile haben verbalen und welche nominalen Charakter, auf welche Art und Weise äußert sich der Gegensatz zwischen Substantiven und Verben, wie funktioniert das Verb als lexikalisch- und grammatikalisch-stilistische Kategorie in slawischen Sprachen - dem Russischen und dem Serbokroatischen (dem Serbischen und dem Kroatischen).

TOŠOVIĆ, Branko

Stilistika glagola. Stilistik der Verben (in serbokroatischer Sprache). - <1. Ausgabe>. - Lindenblatt, Wuppertal, 1995. - 539 S., 30 cm. - Reihe Wissenschaftliche Monographie, Erstes Buch. - *Literatur S.* 427-488. - *Summary* 515-520, *Resümee* 521-527, *Резюме* 528-534.

ISBN 3-930259-28-1
800.93/.62-53103238

Branko Tošović

STILISTIKA GLAGOLA

STILISTIK DER VERBEN

Lindenblatt

Wuppertal, 1995

GLAGOLSKA POLISEMIJA

Polisemija predstavlja pojam kojim se označava sposobnost riječi da ima više značenja, od kojih su jedna osnovna i konkretna, a druga dopunska i prenesena (figurativna).¹ Višeznačnost je jedna od najvažnijih i najkompleksnijih obilježja jezika. Stvarnost koja nas okružuje sadrži ogroman broj predmeta i pojava. U njihovoj nominaciji ne vrši se dosljedno preslikavanje po sistemu "koliko pojmova - toliko i riječi", odnosno "jedan predmet (pojava, pojam) - jedna riječ". To nije moguće zbog obilja svega onoga što bi trebalo označiti i zbog ograničenih mogućnosti jezika. Kad bi u stvarnosti bilo, recimo, milion predmeta, jezik bi morao imati milion riječi čime bi se pretvorio u glomazan znakovni sistem neprikladan za komuniciranje. Razvoj i evolucija ljudskog jezika tekli su u drugom pravcu - u pravcu što većeg funkcionalnog opterećivanja jezičkih sredstava, što je za posljedicu imalo pojavu polisemije. Upotrebom jedne riječi za oznaku više pojmova jezik je postao elastično sredstvo sporazumijevanja. Pomoću ograničenog broja leksema izražava se svekolika raznolikost realnog svijeta.² To potvrđuju brojna istraživanja. Tako poznati lingvist Kasares u Uvodu u savremenu leksikografiju tvrdi da kulturni čovjek vlada sa 4 ili 5.000 riječi, koji bi trebalo da izražavaju isti broj pojmova, ali je cifra zbog njihove polisemične prirode mnogo veća (Kasap, 1958, 70). Polisemija omogućuje da reproduktivni rječnik bude i manji. Po Denisovljevu mišljenju on iznosi 2-3.000 riječi, dok je receptivni mnogo veći - oko 20.000 (Денисов, 1974, 140). Međutim, ukoliko se u reproduktivnom rječniku izdvoji leksičko gnijezdo zajedničko za sve nosioce jezika, onda njegov obim može da se smanji na 1.500-2.000 riječi.³ Neki istraživači smatraju da se gornja granica pasivnog rječničkog fonda kreće između 8 i 16 hiljada riječi (Вопросы-1969, 29). Postoje različiti podaci o tome koliki je udio najfrekventnije leksike u opštoj upotrebi jezika. U Frekvencijskom rječniku ruskoga jezika konstatuje se da 2.500 najfrekventnijih riječi čini 80% upotrebe riječi (Проблемы-

1978, 36). Denisov ističe da 1.000 najfrekventnijih riječi daje 65-70% opšte upotrebe riječi (Денисов-1974, 149). Frumkina potencira činjenicu da relativno mala grupa najfrekventnijih riječi obuhvata velik dio upotrebe i to potkrepljuje podatkom da 1.300-1.500 najčešćih riječi pokriva 60-70% upotrebe riječi, a 2-2.500 leksema sa najvećom čestotom obuhvata 75-80% opšte upotrebe (Фрумкина-1973, 175). Njena analiza jezika Puškina pokazuje da 50 najfrekventnijih riječi čini 30% opšte upotrebe, odnosno čini trećinu Puškinovih tekstova (200 daje 52%, a 1000 - 70%) - Фрумкина-1960, 78. Frumkina ističe da 8.000 najfrekventnijih riječi pokriva cijelih 95% Puškinova teksta. Njen je zaključak da je licima koja ne znaju ruski jezik dovoljno da nauče 1.000 riječi da bi od svakih 10.000 riječi shvatili 7.000 bez konsultovanja rječnika (Фрумкина-1960, 78). U drugim istraživanjima potvrđuje se podatak da prva hiljada najfrekventnijih riječi pokriva 80% normativnog teksta, druga hiljada 8-10%, treća 4%, a četvrta svega 2% (Креленштейн-1972, 223).⁴ Upotreba leksema varira u zavisnosti od vrste govorne realizacije.⁵

Ovi podaci dovoljno pokazuju zašto jezik u razvoju i evoluciji nije pošao drugim putem, odnosno onim koji neki lingvisti nazivaju idealom svakoga jezika: jedna riječ - jedno značenje, jedno značenje - jedna riječ. Tada bi, naime, bilo potrebno stvoriti na milione i milione riječi. Ovako u jeziku većina riječi (pogotovo one najfrekventnije) raspolaže takvim oblikovnim sustavom i leksičkosemantičkom i sintaksičkom spojivošću da se može izraziti sve što je neophodno. To ne bismo nazvali jezičkom ekonomijom jer bismo tada stali na stanovište onih koji tvrde da je polisemija tipičan primjer ekonomije (jednom riječju izražava se više značenja), što bi bilo u suprotnosti sa onim što se isto tako čini logičnim: da je ekonomija jedna riječ - jedno značenje. Podemo li dalje, doći ćemo do još jednog zaključka: čovjek je odustao od tog nemogućeg i nerealnog poduhvata (da iza svake riječi stoji posebno značenje) i iz čisto stilističkih razloga. Jedan od njih svakako je potreba za raznovrsnošću kazivanja. Iako se pod ovim uglavnom podrazumijeva sinonimičnost jezičkih jedinica na svim nivoima, raznolikost u izražavanju postiže se i višeznačnošću. To se katkada radi i na račun osnovnog nosioca raznovrsnosti (sinonimije). Jer, recimo, Šolohov u Čovjekovojsudbini umjesto glagola *находиться* upotrebljava *быть* (В гражданскую войну был в Красной Армии... - (Шол-1975б, 12), kojem to nije osnovno značenje. Ali on će postati sinonimičan glagolu *находиться* (но находимся один от одного поблизости; (Шол-1975б, 38). Drugi će put ovaj pisac upotrijebiti glagol *быть* u značenju "существовать" - i tako redom, pa će se stvoriti čitava lanac sinonimskih parova na bazi višeznačnosti. Ovim ukazujemo na činjenicu da raznovrsnost kazivanja ne treba isključivo vezivati za upotrebu sinonima pošto se do nje dolazi i polisemičkom upotrebom. Dakle, višeznačnost se pokazuje neophodnom jer se stvaraju kvalitativno novi odnosi koji se očituju, prije svega, u pojavi novih sinonimskih

1 U srpskohrvatskoj lingvističkoj terminologiji prihvaćen je i termin višeznačnost, odnosno mnogoznačnost.

2 Prema današnjim procjenama leksičko blago engleskog jezika dostiže cifru od 600.000 riječi (Денисов-1974, 23). Pedesetih godina Leksičko odjeljenje Instituta za lingvistiku u Lenjingradu raspolagalo je sa oko 7 miliona kartica registrovanih riječi-oblika, od čega su oko 400-500.000 činile različite lekseme (Фирсова-1976, 184). Što se tiče srpskohrvatskog jezika, ni on nije mnogo siromašniji od engleskog ili ruskog, što potvrđuje i činjenica da će Rečnik SANU, čija kartoteka već sada broji više miliona listića, imati oko 400.000 riječi (Pešikan, 1970, 156). Od tog relativno velikog broja riječi (više stotine hiljada) izvorni govornik se služi relativno malim brojem. Puškin je u svojim djelima upotrijebio 21.290 riječi (od kojih 2.000 omogućuju razumijevanje 4/5 teksta), a Taras Ševčenko 10.116 (Вопросы-1969, 29).

3 Denisov smatra da unutrašnje jezgro kako individualnog rječnika tako i čitave leksičke strukture jezika čine "građevne riječi": prijedlozi, veznici, riječce, zamjenice i "obične višeznačne riječi". Njihov ukupan broj iznosi 700.

4 U istraživanjima stranih jezika došlo se do podatka da maturanti srednjih škola dolaze na fakultet sa prosječno 300-600 naučenih riječi (Креленштейн-1972, 226).

5 Prema Denisovljevim podacima u razgovornom jeziku prosječno se koristi 10.000 riječi, a u pisanom 20-24.000, odnosno dva puta više (Денисов-1980, 57).

parova. Šta bi se uostalom desilo da se u jeziku jednom riječju označava isključivo jedno značenje, pokazuje upotreba glagola u Čovjekovoj sudbini M. Šolohova. Njihov ukupan broj u ovoj povijesti iznosi 984 (uz više od 2.000 glagolskih oblika na oko 10.000 riječi). U slučaju postojanja u jeziku isključivo monosemičnosti imali bismo 984 glagolska monosema koji bi se ponavljali i time suštinski slabili raznovrsnost kazivanja. Šolohov, recimo, ne bi mogao pojam "umrijeti" izraziti na dva načina (*скончаться* i *представиться*). Time se ne bi moglo izraziti sve ono što podrazumijeva termin "stilistički pasoš". Pisac bi, recimo, glagol *быть*, koji je i najfrekventniji, morao vezati samo za jedno značenje, a pošto se on susreće gotovo na svakom koraku, dobili bismo kazivanje sa pretjeranim ponavljanjima. Šta bi ostalo od estetske funkcije, tako karakteristične za KFS, nije teško odgovoriti. Analiza građe dvaju jezika ide u prilog onima koji tvrde da je ideal jezika "jedna riječ - jedno značenje" samo ideal dalek od stvarnosti. Da se čak i formira prirodan jezik bez polisemije, pitanje je da li bi on mogao opstati. Jer jezikom govore milionske mase u različitim socio-kulturnim sredinama, ekonomskim, političkim i drugim uslovima, koji bi neminovno uticali na formiranje nijansi u značenju, odnosno vodili bi semantičkom raslojavanju leksičkog sistema. Potvrdu za ovakvo razudivanje nalazimo i kod jednog od tvoraca kibernetike - Džona Nejmana, koji je isticao da "jezik mozga nije jezik matematike" i da mozak ne djeluje na principu "crno-bijele logike": ili je crno ili je bijelo, da ili ne, nula ili jedinica itd. (cit prema: Будагов-1974, 120). Francuski je filolog M. Breal smatrao polisemiju "obilježjem stečene civilizacije", a danski lingvist O. Jespersen poistovjećivao je zamišljeni vještački jezik lišen višeznačnosti sa paklom u kojem bi ljudi govorili pomoću "plittkog i bespomoćnog" sredstva komuniciranja (ibid, s. 118).

I još jedna napomena. Ima riječi koje podsjećaju na tovar sa blagom, na sanduke u koje se tokom vijekova slažu biseri značenja. I iz tih sanduka se vade jedna značenja koja tokom vremena gube svoju vrijednost, a na njihovo mjesto dolaze nova, svježija.

Ali da malo suzimo problem o kome govorimo postavljajući pitanje koje je neposredno vezano za našu analizu: da li su u polisemiji sve vrste riječi ravnopravne? Odgovor na ovo pitanje djelimično nalazimo kod Ufimceve koja kaže: "Pojam polisemije, koji se pojavio prije semiološke nauke, razrađivan je isključivo u odnosu na imenice. Karakter smisaonog obima i pokretljivost semantičkih granica glagola ostaju do danas najmanje proučeni. Najopštiji, istina veoma korisni, podaci o tome da je smisaoni obim glagola širi nego kod imena, a granice smisaonog variranja prvog pokretljivije sežu od M. M. Pokrovskog u ruskoj nauci i M. Breala u stranoj semiologiji." (Общее-1972, 421). Zatim nastavlja: "Objektivna teškoća u proučavanju semantike glagolskih leksema sastoji se prije svega u karakteru njihovog logičko-predmetnog sadržaja. Za razliku od imena pojmova osnova glagola toliko je široka da često glagol stoji na ivici potpune desemantizacije i prelaza iz 'simboličkog' u 'pokazno polje' jezičkih znakova" (Общее-1972, 421). Ufimceva tvrdi da leksičko značenje imenice i pridjeva, koji imaju u svojoj osnovi logičko-predmetni sadržaj kao "pojam o predmetu, pojavi ili pojedinom njihovom obilježju", može biti lakše određeno kao neka datost i izraženo u obliku određenja toga pojma ili obilježja. Ističući da je pojmova osnova glagola veoma široka i da je smisaona struktura glagola semantički determinisana ona zaključuje: "Stoga proučavanje smisaone strukture

glagola zahtijeva proučavanje takozvane sintaksičke semantike" (Общее-1972, 422). I u drugom svome radu Ufimceva se osvrće na razliku u semantici glagola i imena: "Semantika imenskih leksema, u kojima nalazi svoj odraz svijet realnih predmeta (konkretna imena) ili mogućih kao što su opredmećene radnje, procesi i obilježja (apstraktna imena), u korijenu se razlikuju od znakovnog značenja glagolskih leksema, koje karakterišu svijet svih obilježja predmeta i njihovih odnosa" (Уфимцева-1974, 114). Ako se značenje imenica, nastavlja Ufimceva, bazira na pojmu predmetnosti, koji predstavlja svojevrsnu transpoziciju sveopšte kategorije - "substance" u ravan jezika, onda u značenju glagolskih leksema nalaze svoje ovaploćenje pojmovi "radnja", "stanje", "proces", koji potpadaju pod drugu, ne manje široku misaonu (logičku) kategoriju - "obilježja". Ona podsjeća na to da se u vezi s tim ne samo u čisto logičkim teorijama nego i u lingvističkim glagol i pridjev objedinjuju u jednu "leksičku kategoriju". Ufimceva ističe da imenice odražavaju i označavaju predmete, a glagoli odnose između njih pa su zato značenja prvih autonomnija i apsolutnija, a značenja drugih relativnija. U prilog ovom stavu Ufimceva citira Bajia koji je pisao: "Tako se procesi poimaju istovremeno sa predmetima koji su od njih neodvojivi. Stanje doživljavamo kao ono što slijedi neposredno iza radnje... nesumnjivo je, međutim, da glagolski pojam često biva suviše nejasan ili suviše složen da bi se mogao reproducirati" (s. 114). Ufimceva konstatuje da se predmetno-pojmovni sadržaj koji leži u osnovi leksičkog značenja imenskih leksema nalazi u opštoj suprotnosti po karakteru svoje strukture semantike u odnosu na glagolske lekseme (Уфимцева-1974, 117).⁶ Pošto se značenje glagolskih leksema razotkriva, prije svega, u "implicitnim sintagmama", Ufimceva glagolske lekseme naziva skrivenim sintagmama, tumačeći to time što glagol predstavlja posrednu kariku koja veže riječi i rečenice (Уфимцева-1974, 119).⁷ Ufimceva smatra da se u glagolu više nego u drugim vrstama riječi presijeca, uzajamno djelujući, leksičko i gramatičko, znakovno i strukturno (Уфимцева-1974, 128). Najzad, po njenom mišljenju, glagoli se lakše grupišu po pojmovnim sferama i semantičkim poljima.

Izneseno mišljenje Ufimceve ide u prilog naše postavke o tome da je glagolska višeznačnost jedan od osnovnih nosilaca jezičke polisemije. To se, prvo, potencira već ranije izrečenim stavom o neposrednoj vezi polisemije sa frekventnošću jezičkih jedinica (a po učestalosti glagol u ruskom jeziku zauzima drugo mjesto, iza imenica, sa otprilike 18%). Drugo, semantički kapacitet glagola je širi od svih ostalih vrsta riječi. I treće: u glagolu je koncentrisan gotovo sav potencijal za izražavanje procesa (radnji, stanja, zbivanja). Kao što znamo, najvažnije obilježje postojanja materije jeste njeno kretanje. Nema materije bez kretanja, kao što nema ni kretanja bez materije. Kretanje se, prije svega, izražava pomoću glagola. Što je glagol onakav kakav jeste (sa širokom semantičkom bazom, sa fluidnim semantičkim granicama) ob-

6 Diferencijalna semantička obilježja imenskih i glagolskih leksema engleskog jezika Ufimceva je analizirala u posebnom radu (Уфимцева-1968, 174-184).

7 Tradicionalnu podjelu glagola prema njihovoj semantici na glagole radnje, stanja i zbivanja ona smatra neophodnom ali i nedovoljnom. Pri tome polazi od tri, po njenom mišljenju, osnovna pojma koja determinišu semantiku glagolskih leksema - subjekat, radnja i objekat (Уфимцева-1974, 120-123).

jašnjenje bi se moglo tražiti u tome što su procesi manje uхватljivi za percipiranje i jezičko izražavanje u odnosu na predmetnu stvarnost. Pošto su stožeri gramatičkog sistema imenica i glagol, postavlja se pitanje da li je kvalitativno i kvantitativno izraženija glagolska polisemija od imenske. Ako podemo od toga da je semantička struktura glagola mnogo složenija od imena, može se ustvrditi da je glagol višeznačniji. To, uostalom, pokazuju i konkretna istraživanja. Recimo, Murane u magistarskom radu posvećenom monosemantičkim riječima potvrđuje mišljenje V. V. Vinogradova da je "semantička struktura glagola šira od imenice i da je krug njegovih značenja pokretljiviji": u analizi 1355 riječi našao je kod imenica čak 85% monosema, kod glagola svega 10%, a kod pridjeva još manje - 5% (Муране-1972, 5-7).⁸ Stoga on zaključuje da je monosemija najizraženija kod imenica.

Postojanje niza različitih tumačenja ovog složenog leksičkog fenomena upućuje na zaključak da polisemija još uvijek nije do kraja izučena. Pogotovo malo ima istraživanja glagolske polisemije. Ona se uglavnom svode na analizu konkretne građe i površno uopštavanje te vrlo rijetko dovođenje glagolske polisemije u vezu sa imenskom, pridjevskom i dr. Gotovo da nema istraživanja funkcionalnostilskog karaktera. Ipak, dosadašnje analize dale su niz interesantnih zapažanja, od kojih neka treba istaći. Gorbenko, čiji rad (objavljen 1979. godine) predstavlja prvo monografsko istraživanje ovog tipa višeznačnosti, u glagolskoj polisemiji nalazi posebnu vrstu, tzv. glagolsku varijativnu polisemiju. (Горбенко-1979). On ukazuje na to da polisemija nije samo rezultat prenošenja nego i variranja značenja, da ne postoje dva, nego tri tipa varijanti značenja glagola i da je glagolska varijativna polisemija i jezička i govorna činjenica. Na osnovu tih tipova semantičkih varijanata on izdvaja tri kategorije glagola sa sljedećim značenjima: 1. vršilačka značenja (деятельностные значения), 2. nevršilačka značenja (недеятельностные значения), 3. neutralna značenja (нейтральные значения) - Горбенко-1979, 19. Govoreći o figurativnoj upotrebi glagola, Fomina ističe da glagol rijetko dolazi kao termin pošto nema onaj stepen apstraktnosti koji je karakterističan za imenice i pridjeve (Фомина-1967, 172). Korotejev konstatuje da su jedni višeznačni glagoli siromašniji, a drugi bogatiji značenjima (Коротеев-1968). Lebedjeva se pridružuje mišljenju da postoje dvije

8 S tim u vezi Garipova ističe: "... sama polisemija raznih tipova riječi nije detaljno proučena. Očigledno je da po svome karakteru leksička značenja riječi različitih semantičkih vrsta nisu jednaka. Te se razlike zapažaju i kod leksema koje se odnose na razne vrste riječi..." (Гарипова-1969, 305).

9 Prema Filinovoju analizi Rječnika ruskog jezika u 17 tomova (slova A, B, V, N), oko 62% ruskih riječi je monosemično (Муране-1972, 5). I drugi istraživači konstatuju da je monosemija karakteristična za približno polovinu leksičkog blaga ruskog jezika (Муране-1972, 5).

fundamentalne glagolske komponente koje predstavljaju semantičku osnovu glagola: usmjerenost radnje ka postizanju rezultata i karakter proticanja radnje (Лебедева-1978, 56).¹⁰

Položaj i uloga višeznačnosti u pojedinim jezičkim kodovima uslovljeni su njihovim osnovnim obilježjima. U PFS glagolska polisemija varira od žanra do žanra i mnogo je manje izražena od polisemije u KFS. Za svoje razgranate odnose višeznačnost traži širinu, što joj, za razliku od KFS, ne pruža PFS. U publicističkim testovima nema potrebe da se glagol ponavlja, makar i u različitim značenjima. Polisemiju ovdje ograničava više faktora: tekstovi su relativno mali, glagoli su slabo zastupljeni, ponavljanja su rijetka, analitički i informativni podstilovi traže jasan, precizan izraz, izraz bez dvosmislenosti pa je utoliko i polisemija manje neophodna. Informativni žanrovi PFS pružaju najmanju mogućnost za polisemantizaciju teksta. Glagoli su u ovome kodu svedeni na minimum, a tekstovi posjeduju visok stepen unifikacije i šablonizacije. Niz glagola ima svoje stalno mjesto u informacijama pa postaju "dežurnim" glagolskim leksemama. Sve su to razlozi zbog čega se glagolska polisemija u informativnim žanrovima PFS svodi na najmanju mjeru. U analitičkim tekstovima PFS veći je broj glagola, jer su i tekstovi duži i jezički raznovrsniji, ali ne toliko da bi polisemija dobila veću zastupljenost. Najbogatiju višeznačnost svakako imaju književnpublicistički tekstovi (reportaže, feljtoni, putopisi i sl.). Među njima glagolska polisemija je najizraženija u satiričnim i humorističkim priložima. Kao primjer navešćemo dijalog koji daje "Литературная газета" (u rubrici za humor i satiru "Klub 12 stolica") i u kome se na glagolskoj polisemiji gradi ekspresija:

- Владимир Иванович, что вы вынесли из пьесы, которую недавно смотрели?

- Я не знаю, что вынес бы другой на моем месте, но я охотно вынес бы свою мебель, бывшую на сцене.¹¹

Sličan postupak, zasnovan na konfrontaciji različitih glagolskih značenja, primjenjuje humorista Enver Mehmedbašić u ismijavanju podmitljivosti medicinskog osoblja:

Na vratima jedne ambulante u opštini Gacko piše: "Doktor *prima* - i šakom i kapom!"¹²

U naučnom i administrativnom stilu glagolska polisemija nije osobina koja bi imala neku širinu budući da osnovni leksički fond tih stilova čine termini (ako ne računamo neutralni sloj), a oni su poznati po svojoj monosemičnosti.

Duhu NFS suprotna je jezička poruka koja se može dvostruko shvatiti. Pošto

¹⁰ Od ostalih studija pažnju zaslužuje istraživanje J. I. Šeršakove, koja je razmatrala ispoljavanje semantičke analogije u grupi glagola koji izražavaju opšti pojam "isijavati svjetlost" na gradi Gorkovljeve pripovijetke "Konovalev" (Шершакова-1980) i analize različitih aspekata glagolske višeznačnosti (Бахмутова-1965; Кузнецова-1972; Полищук-1967; Сулименко-1981b; Сулименко-1981a; Фоянкова-1969; Васильева-1981; Воскресенская-1966; Ивић-1982; Дешић-1974, Дешић-1985, Гортан-Премк-1984, Тафра-1986, Радић-Дугоњић-1984).

¹¹ Галина Кириченко. Слово о смехе. - Литературная газета, Москва, 11 ноября 1981, с. 16.

¹² Svijet, Sarajevo, 7. decembar 1981, s. 55.

naučni način izražavanja nije usmjeren na formu, već na sadržaj, u ovome kodu jezička se sredstva ne ističu nekim posebnim jezičkim karakteristikama; naprotiv, ona se doživljavaju kao nešto što treba da bude nevidljivo u prenošenju naučnih informacija. Ovaj stil teži preciznosti čak i po cijenu višestrukog ponavljanja iste riječi u istome značenju. Stoga glagolska polisemija ne može doći do većeg izražaja. "Naučni govor teži ne toliko uvođenju novih glagola, koliko višestrukom ponavljanju jednih te istih. Usljed toga frekvencija upotrebe pojedinih glagola veoma je visoka, a opšti glagolski fond malen po obimu" (Митрофанова-1975, 81). Glagol se često ponavlja, ali gotovo uvijek u istome značenju. Istraživanja naučnog jezika ukazuju na to da se u njemu upotrebljava malen broj značenja glagola (najviše dva-tri), pri čemu se, po pravilu, ne radi o osnovnim značenjima (Сенкевич-1976, 54). Koliko je slaba glagolska višeznačnost pokazuje i naša analiza četvrte glave Budagovljeve knjige "Что такое развитие и совершенствование языка" (Буд-1977)¹³. Slabu polisemantizaciju uslovljava malen broj glagola: od 9.761 riječi svega je 911 glagola-oblika (10 procenata) ili 357 glagolskih leksema, od čega 209 ili 59% ne ulazi u višeznačne odnose iz prostog razloga što su jedanput upotrijebljene. Tako je višeznačnim u tekstu potencijalno moglo biti svega 148 glagola. Od prvih šest najfrekventnijih glagola (*быть* - 57 slučajeva, *писать* - 27, *знать* - 22, *мочь* - 21, *иметь* - 19, *сказать* - 19) jedino *знать* dolazi u dva značenja (pri čemu preovladava osnovno značenje). Dakle, čak i glagoli sa najvećom upotrebom vrijednošću postaju u ovome stilu semantički ogoljeni i svedeni na svega jedno ili dva značenja. To potvrđuje i naša analiza Prihotkovog udžbenika "Savremeni ruski književni jezik" (Приходько-1971), u kome se dva najfrekventnija glagola *иметь* (57 upotreba) i *являться* (50) daju samo u jednome značenju. Naravno, u većim tekstualnim cjelinama dolazi do većeg semantičkog praznjega glagola, ali ni u kom slučaju ne u onoj mjeri u kojoj se to dešava u KFS.

Koliko je slaba glagolska višeznačnost u AFS, pokazuje sljedeći podatak: u Ustavu SSSR-a (Кон-1974) od 136 glagola samo je sedam višeznačnih (većina glagola upotrijebljena je jednom ili dva puta, a manji dio - njih 47 - češće se susreće). Osim toga, polisemi u ovome tekstu maksimalno imaju dva značenja. Najfrekventniji glagol *являться* je monosem. Drugi po učestalosti je *иметь*, koji je dat u dva značenja. Treći je *избираться* i u svih 11 slučajeva dolazi u jednome značenju. Monosemični su takode ostali glagoli sa većom čestošću javljanja: *руководить* (10 upotreba), *обеспечиваться* (9), *избирать* (9), *быть* (9), *образовать* (7), *назначать* (6), *осуществлять* (5), *мочь* (5), *избрать* (5), *подчиняться* (4), *проверять* (4), *действовать* (3), *издавать* (3), *назначаться* (3), *принять* (3).

Svakako, glagolska polisemija najviše dolazi do izražaja u KFS. Ova stilsko formacija razbija šablone u izražavanju, što stvara povoljne uslove da se na polisemičnome planu do kraja ispolje sve mogućnosti koje se pružaju jednoj vrsti riječi. U ovome stilu do maksimuma se može prazniti sav semantički naboj glagola, značenja

13 Ona je uključena u naš korpus kao predstavnik strogo naučnog, odnosno akademskog podstila NFS.

se mogu na razne načine ispreplemati i kombinirati. Pri tome, naravno, i glagolski monosemi dobijaju dio prostora.

Glagolski monosemi mogu dvojako funkcionisati: 1. da se samo jednom upotrijebe u tekstu, čime se isključuje mogućnost njihove polisemantizacije, 2. da se upotrijebe dva ili više puta u jednom značenju. S tim u vezi Kacneljsen piše: "Smislaoni sadržaj relativno se rijetko iscrpljuje jednim značenjem: u većini slučajeva on se manifestuje kao ukupnost niza značenja" (Кашнелсон-1965, 40). Analizirajući autobiografsku trilogiju Maksima Gorkog Fonjakova ukazuje na to da je 36% glagola u njoj jednoznačno i dodaje: "Obično što je veći broj upotrebe, složenija je semantički spektar značenja riječi. Posebno je bogata paleta značenja i upotreba kod glagola sa frekvencijom od 30-40 i više (*взять, вставить - встать, уходить - уйти* i dr.). Ali pomislimo glagola u jeziku Maksima Gorkog ne određuje samo kvantitativna strana upotrebe, ona zavisi od toga koliko je semantički i stilistički raznovrsno riječ iskorišćena, odnosno koje semantičko-stilističke funkcije vrši u svim slučajevima umjetničke upotrebe" (Фонякова-1969, 124).

Ovo je neophodno istaći zbog toga što u tekstovima često nalazimo velik broj glagola koji su samo jednom upotrijebljeni. Tako je u Čovjekovoj sudbini M. Šolohova od 984 glagola čak 680 ili 69,1% dato samo jednom, što znači da su monosemi. Preostalih 304 glagola (30,1%) upotrijebljeno je dva ili više puta. Međutim, svega 80 ili 8% glagola imaju dva ili više značenja.

Razmatrajući glagolsku višeznačnost nameće se zaključak da je polisemija u neposrednoj vezi sa sinonimijom i da je bitno obogaćuje. Analiza pokazuje da je polisemičnih glagola manje ukoliko se izbjegavaju jedne te iste riječi, a upotrebljavaju riječi istoga ili sličnoga značenja (sinonimi). Tačnije, insistiranje na upotrebi sinonima može da dovede do smanjene upotrebe polisema. I što je više različitih riječi u tekstu, a manje riječi sa više upotreba, manja je mogućnost primjene polisemije. S druge strane, ne može se reći: što se više upotrebljavaju polisemični glagoli, sinonimija je siromašnija. Naprotiv, polisemantizacijom sinonimija se posredno obogaćuje. Ovdje dolazimo u dilemu: ne radi li se o svojevrsnom jezičkom paradoksu (ako je A jednako B, onda B nije jednako A)? Činjenica je: naša građa pokazuje da što ima više sinonima (ne na polisemičkoj bazi), manje je polisema, ali nije: što je više polisema, manje je sinonima.

Drugo, raznovrsnost "glagoličnog" kazivanja (kazivanja pomoću glagola) može se postići na tri načina: 1. da se upotrebljavaju različite riječi istog ili sličnog značenja (sinonimi), 2. da se iste riječi opterećuju različitim smisaonim vrijednostima (polisemi) i 3. da se kombinuje prvo i drugo, što se gotovo uvijek čini u književnoumjetničkim tekstovima.

Treće, broj značenja povećava se sa frekvencijom date riječi, što potvrđuje

Čovjekova sudbina u kojoj prva mjesta po višeznačnosti zauzimaju glagoli upotrijebljeni najmanje devet puta: *идти* (31) - 10 značenja, *взять* (12) - 9, *быть* (109) - 8, *держаться* (9) - 7, *дать* (9 - 7).¹⁴

Analiza pokazuje da broj značenja nikako ne može pratiti frekvenciju: u Čovjekovoj sudbini jedan glagol maksimalno ima 10 značenja (glagol *идти*), iako postoje glagoli koji su upotrijebljeni i po 109 puta (glagol *быть*). Slijedi zaključak: upotreba glagola u jednome stilu je u principu neograničena, dok je broj značenja bitno omeđen, i to ne nečim što proizlazi iz teksta (autorova ideja, poseban metodološki pristup i sl.), već mogućnostima jezika. U polisemitizaciji glagola može se ići samo do određene granice. Da li će jedan glagol imati 10, 50 ili 200 upotreba zavisi od samoga djela. Tako je u Čovjekovoj sudbini glagol *быть* upotrijebljen 109 puta, a u Ratu i miru čak 7805 puta.¹⁵ U Puškinovim djelima od 544.777 riječi u različitim oblicima 8.771 se odnosi na glagol *быть* (Материалы-1963). U Dimu otadžbine K. Paustovskog na 57.000 leksičkih jedinica dolazi 914 glagola *быть* (Судавичене-1971). U djelu Romantičari istog autora od 37.804 riječi na isti glagol otpada 503 upotrebe (Судавичене-1977). U Privalovskim milionima Mamina Sibirjaka u 1615 slučajeva upotrijebljen je ovaj glagol (Генкель-1974). Ako u Čovjekovoj sudbini glagol *быть* stoji u osam značenja, on u Ratu i miru, zbog veće upotrebe, može imati i dvostruko veći broj. Procentualno 8 značenja na 109 upotreba iznosi 7%, a odnos 16 - 7805 daje svega 0,2%. Za ovakvu analizu bilo bi korisno utvrditi koliko jedan glagol može imati značenja (kao što smo rekli, najjači polisem u Čovjekovoj sudbini, glagol *идти*, ima, prema našim zapažanjima, 10 značenja). O tome pitanju postoje različita mišljenja: Ožegov govori o 24 značenja ovoga glagola¹⁶, Novikov o 26 (Новиков-1973, 96), Blagoz čak o 40 (Благоз-1973, 6).¹⁷ Petrušenkova smatra da je svrsishodno u istraživanju pojedinih značenja polisemičnih glagola otkrivati suštinske i funkcionalne komponente značenja (Петрушенкова-1981, 58).

Pošto govorimo o odnosu dviju frekvencija - upotrebne i semantičke - potrebno je ukazati na sljedeće: 1. broj značenja jednoga glagola zavisi od učestalosti upotrebe

14 Još jedan argument ide u prilog ovome. Zipf je odnos polisemije i frekvencije utvrdio u obliku sljedeće formule: broj kontekstualnih značenja jedne riječi odgovara kvadratnom korijenu njene frekvencije (prema: Jovanović-1978, 87). Istina, Zipsovo mišljenje ne prihvataju neki istraživači. Rožkov, na primjer, polazeći od tehničkih tekstova engleskog, njemačkog i francuskog jezika, sumnja u njegovu postavku da najfrekventniji dio rječnika sadrži najveći broj višeznačnih jedinica (Рождков-1978, 89).

15 Tolstojev roman ima 409.407 riječi u različitim gramatičkim oblicima, od toga 19.519 samostalnih leksema. Sam glagol *быть* po učestalosti zauzima 4. mjesto - iza *и*, *они* i *не* (Час-1978).

16 Korotejev s tim u vezi piše: "U prstonarodnom govoru postoje i takve riječi kod kojih je broj značenja toliko velik da ga je praktično nemoguće odrediti. Drugim riječima, višeznačnost ponekad prerasta u kvalitativno drugu pojavu koju bi trebalo nazvati superpolisemijom. Superpolisemične riječi pripadaju prstonarodnome govoru - tačnije to su grubi prstonarodni glagoli i intenzivne radnje" (Коротаев-1968, 88).

17 Muravicka iznosi podatak da glagol *принять* obrazuje, kako ona kaže, 49 leksema na 750 upotreba (Муравикская-1966, 57).

- što se glagol više upotrebljava, veća je mogućnost da se dá u više značenja (naravno, ako ih glagol ima); 2. broj značenja ne prati upotrebnu učestalost, tj. ako se povećava frekvencija jednoga glagola, onda se proporcionalno ne povećava i broj njegovih kontekstualnih značenja. Naprotiv, na primjeru Čovjekove sudbine i Rata i mira pokazali smo da je broj značenja obrnuto proporcionalan broju riječi - što je veće djelo, procenat polisemije se smanjuje.

Odgovor na pitanje da li književnoumjetnički tekst treba da ima više jednoznačnih ili višeznačnih glagola mogao bi da glasi: zavisi od opšte umjetničke zamisli i prirode samoga teksta. Jasno je da se on mora sastojati i od monosemičnih i od polisemičnih glagola, a kakva će biti njihov saodnos dosta zavisi od veličine djela, jer je vjerovatnoća pojave jednog glagola u više značenja veća ukoliko se radi o širem tekstu, s tim što semantičko šarenilo ne može dosljedno pratiti porast upotrebe glagola. Što se tekst povećava, autor je sve više primoran da ponavlja glagole istoga značenja. Osim toga, moramo imati u vidu činjenicu da je glagolska polisemija samo dio opštejezičke polisemije (koju tvore i druge vrste riječi) i da kod jednog pisca može biti više izražena glagolska polisemija, kod drugog imenska, pridjevska i sl.

Na primjeru Čovjekove sudbine pokazaćemo kako se u jednom umjetničkom tekstu realizuje glagolska polisemija. Kao što smo već rekli, u ovome tekstu od 984 glagolskih leksema svega je 80 polisemično ili 8,1%. Analiza pokazuje da se Šolohov nekim glagolima maksimalno koristi upotrebljavajući ih u svim onim značenjima koja su registrovana u rječnicima, a ponekad i više - unoseći u njih svoj, individualni semantički naboj. Međutim, dešava se i obrnuto: da se od mnogobrojnih značenja koristi samo jedno ili dva. U nekim slučajevima očito je da je određene glagolske poliseme neophodno bilo upotrijebiti, da se nisu mogli izbjeći. Takav je slučaj, prije svega, sa glagolom *быть*. On je u ruskom jeziku najfrekventniji glagol i istovremeno jedna od najapstraktnijih riječi u jeziku uopšte (Генекова-1967, 157), što mu stvara i široku semantičku osnovu. Ali, iako je upotrijebljen u najvećem broju slučajeva (109 puta), on se na skali višeznačnosti ovog djela nalazi "tek" na 3. mjestu, iza glagola *идти* (31 upotreba - 10 značenja) i *взять* (12 upotreba - 9 značenja).

Kod niza glagola nalazimo nesklad između upotrebne i polisemantičke frekvencije. Nemamo pri tome u vidu glagole koji se odlikuju velikom učestalošću (recimo *быть*), pošto je jasno da u jeziku ne može postojati onoliko riječi koliko značenja. Radi se o glagolima relativno frekventnim, ali sa malim postotkom višeznačnosti. Takvi su *говорить* (47 upotreba i svega 3 značenja), *сказать* (24:4), *думать* (19:2), *знать* (19:2), *глядеть* (17:2), *прийтись* (11:2). Neki od navedenih glagola i ne raspolažu bogatom polisemijom. Ali glagol *говорить*, prema rječnicima, može imati i jedanaest značenja.¹⁸ Od svih njih u Čovjekovoj sudbini realizovana su svega tri. Dati glagol Šolohov najčešće upotrebljava u funkciji uvoda u upravni govor:

Я и говорю ей (...) - Шол-19756, 15. Попробовал и говорит: (...) - Шол-19756, 20. Скриплю зубами и говорю ему: (...) - Шол-19756, 22.

18 Zimin i Thaj Ngi razlikuju u ovome glagolu dva tipa značenja: govorne i negovorne; govorna su onda kad je čovjek subjekt radnje, a negovorna kad je predmet subjekt radnje (Зимин-1980, 77-80).

U ovakvom značenju glagol *говорить* upotrijebljen je 24 puta. U nekim slučajevima radi se o namjernom ponavljanju radi oponašanja specifičnog kazivanja glavnog junaka Andreja Sokolova.

Drugo značenje ovog glagola tiče se jezika kojim se govori:

Надул он щеки, фыркнул, а потом как захохочет и сквозь смех что-то быстро *говорит* по-немецки: видно переводит мои слова друзьям (Шол-1975б, 31).

Третье значење односи се на вођење разговора:

И заметь, браток, что еще долго я, как только с начальством приходилось *говорить*, голову в плечи втягивал, вроде боялся, что ли, как бы меня не ударили (Шол-1975б, 36).

По upotrebi glagol *идти* nalazi se na trećem mjestu (31 primjer), ali je po broju značenja na prvom mjestu sa deset značenja:

1. *ići*: Там, где было особенно трудно лошадям, мы слезали с брички, *шли* пешком (Шол-1975б, 7).
2. *koračati*: *Идут молчаком* (Шол-1975б, 20).
3. *voziti, prelaziti*: Но случилось иной раз и так, что последний перегон *шел* на первой скорости, то есть на четвереньках, однако же добирался (Шол-1975б, 13).
4. *vremenski trajati*: Анатолий только плечами передергивал, как от холода, ему к тому времени уже семнадцатый год *шел*, а Ирина моя ... - Шол-1975б, 15).
5. *pucati* (u spoju sa imenicom *стрельба*): Надо было сильно спешить потому, что бой приближался к нам: слева чьи-то танки гремят, справа стрельба *идет*, впереди стрельба, и уже начало пахнуть жареным ... - Шол-1975б, 18.
6. *širiti se* (u spoju sa imenicom *слух*): Тут своих не успеваешь хоронить, а тут слух по лагерю *идет*, будто немцы уже Сталинград взяли и прут дальше - на Сибирь (Шол-1975б, 28).
7. *padati*: Целый день дождь *шел*, лохмотья на нас хоть выжми; все мы на холодном ветру продрогли как собаки, зуб на зуб не попадает (Шол-1975б, 28).
8. *padati na pamet* (u spoju sa imenicom *ум*): Еда на ум не *идет*, сон от меня бежит, всякие дурные мыслишки в голову лезут ... - Шол-1975б, 36.
9. *ići u smrt* (u spoju sa imenicom *смерть*): Прощался с товарищами, все они знали, что на смерть *иду*, вздохнул и пошел (Шол-1975б, 29).
10. *voditi* (u spoju sa imenicom *бой*): *Бои шли* восточнее Полоцка уже

километрах в восемнадцати (Шол-1975б, 33).

Iako glagol *взять*, zajedno sa glagolima *пойти* i *хотеть*, po učestalosti u djelu zauzima tek 15. mjesto, on je u suštini najjači glagolski polisem u Čovjekovoj sudbini, jer na 12 njegovih upotreba dolazi čak 9 značenja, dakle samo jedno značenje manje od glagola *идти*, koje se gotovo tri puta češće susreće u povijesti M. Šolohova. Evo u kojim se značenjima upotrebljava ovaj glagol:

1. *uzeti*: Он постоял, подумал, а потом кинул пистолет на стол и наливает полный стакан шнапса, кусочек хлеба *взял*, положил на него ломтик сала и все это подает мне и говорит ... (Шол-1975б, 30).
2. *odabrati*: Только и четырех *взяли* из двухсот с лишним человек (Шол-1975б, 25).
3. *staviti*: Бросил машину возле ворот, нового своего сынишку *взял* на руки, нес в дом (Шол-1975б, 42).
4. *usvojiti*: "Не бывать тому, чтобы нам порознь пропадать! *Возьму* его к себе в дети" (Шол-1975б, 41).
5. *zauzeti, osvojiti*: Тут своих не успеваешь хоронить, а слух по лагерю идет, будто немцы уже Сталинград *взяли* и прут дальше, на Сибирь (Шол-1975б, 28).
6. *krenuti, lagano poći*: Поезд *взял* с места тихо-тихо; проезжать мне мимо своих (Шол-1975б, 16).
7. *staviti, rukama obuhvatiti*: Оторвался я от Ирины, *взял* ее лицо в ладони, целую, а у нее губы как лед (Шол-1975б, 16).
8. *obuzeti*: Зло мне тут *взяло*! (Шол-1975б, 16).
9. *pribrati se*: Я и говорю ей: "*Возьми* же себя в руки, милая моя Иринка! ... - Шол-1975б, 15.

Najfrekventniji glagol *быть* dolazi u sedam značenja:

1. *postojati*: Дети наши кашу едят, крыша над головою *есть*, одеты, обуты, стало быть все в порядке (Шол-1975б, 15).
2. *biti*: *Был* полдень (Шол-1975б, 9).
3. *nalaziti se*: Через час мы *были* на той стороне Эланки (Шол-1975б, 8).
4. *imati*: Вот такие глаза *были* у моего случайного собеседника (Шол-1975б, 11).
5. *imati na sebi*: ... на нем *были* почти новые солдатские ботинки ... (Шол-1975б, 12).
6. *osjećati*: Ох, и тяжело же *было* мне, браток (Шол-1975б, 38).

7. *nestati* (u fraz. spoju): Все имущество тоже под сиденье сунул и *был* таков (Шол-19756, 34).

Analiza pokazuje da glagolska polisemija predstavlja jedno od osnovnih obilježja KFS, u kome, u odnosu na ostale FS, ona najviše i dolazi do izražaja. Sloboda kojom autori književnih tekstova raspolažu prilikom izbora jezičkih sredstava omogućuje im da se služe svim semantičkim potencijalom jezika. S druge strane, naučnik, novinar, zakonodavac i svi ostali autori neknjiževnih tekstova imaju razna ograničenja u odabiru jezičke građe, a time i suženu semantičku bazu za upotrebu glagola, što dovodi do toga da bivaju upućeni na upotrebu glagola samo sa određenim značenjem, sa značenjem koje je u duhu datoga koda.

Na kontrastivnom planu zapaža se velika podudarnost između ruskog i srpskohrvatskog jezika. Glagolska polisemija ima univerzalna jezička svojstva i stoga se bitno ne razlikuje u ova dva jezika. Nepodudarnosti koje postoje nemaju sistemski karakter. One se, naime, pojavljuju u pojedinačnim slučajevima u semantičkoj neidentičnosti, koje su uglavnom rezultat različitih puteva razvoja blisko srodnih jezika (tokom istorije oni su se razili u značenju pojedinih riječi, određene lekseme razvile su svoja specifična značenja i sl.). Analiza Čovjekove sudbine to dovoljno potvrđuje, jer glagolska polisemija prevoda potpuno adekvatno odražava glagolsku polisemiju originala, s tom razlikom što se u nekim slučajevima ne mogu do kraja izraziti sve nijanse značenja originala.

Glagol *идти* ima u prevodima sljedeće ekvivalente:

1. *ići*: Bivalo je nekad i tako da *ideš* kući pa sve figure nogama izvodiš, da je sa strane, sigurno, strašno pogledati (Šol-1962, 8).

vraćati se: Ponekad se dešavalo i to da *se vraćam* kući i nogama ispisujem sve neke zavrzlake, i da je sa strane, mora biti, strašno i pogledati (Šol-1977, 209).

2. *ići*: Gde je konjima bilo naročito teško, silazili smo s kola i *išli* peške (Šol-1962, 6). Gdje je konjima bilo naročito teško, silazili smo s kola i *išli* peške (Šol-1977, 204).

3. *ići*: Ali se katkad događalo i tako da sam poslednje parče puta *išao* prvom brzinom to jest četvoronoške, ali sam ipak stizao (Šol-1977, 209).

prelaziti: Dešavalo se katkad da sam posljednju dionicu *prelazio* prvom brzinom, to jest četvoronoške, ali sam ipak stizao (Šol-1977, 209).

4. *ući*: Anatolij se samo strese, ko od studeni, u to vreme je već u sedamnaestu *ušao*, a Irina moja ... (Šol-1962, 14). Anatoliju samo ramena drhture, kao da mu je hladno, u to vrijeme je već *ušao* u sedamnaestu, a Irina moja ... (Šol-1977, 210).

5. *ćuti se*: Trebalo je žuriti silno zato što nam se borba primicala; sleva nečiji tenkovi tutnje, desno *se čuje* paljba, spreda paljba i tu već nije bilo šale ... (Šol-1962, 17).

- bez glagola: Trebalo je veoma žuriti, jer nam se front približavao: slijeva nečiji tenkovi tutnje, zdesna paljba, sprijeda paljba, i već je počelo da miriše

na kazan ... (Šol-1977, 213).

6. *širiti se*: Ne stižeš da posahranjuješ svoje, a ovamo *se* glasovi po logoru *šire* kao da su Nijemci Staljingrad već zauzeli i guraju dalje, na Sibir (Šol-1962, 28).

pronijeti se: Ne stižemo da posahranjujemo svoje, a po logoru *se* *pronio* glas da su Nijemci već zauzeli Staljingrad i nadiru dalje, prema Sibiru (Šol-1977, 220).

7. *padati*: Čitav dan je *padala* kiša ... (Šol-1977, 220). Čitav je dan *padala* kiša (Šol-1962, 28).

8. *ići*: Oprostio sam se od drugova, svi su oni znali da u smrt *idem*, uzdahnuo sam i pošao (Šol-1962, 30). Oprostio sam se od drugova, svi su znali da *idem* u smrt, uzdahnuo i pošao (Šol-1977, 221).

9. *voditi se*: Borbe su *se vodile* istočno od Polocka na nekih osamnaest kilometara (Šol-1977, 225). Borbe su *se vodile* već na nekih osamnaest kilometara (Šol-1962, 35).

10. *padati*: Jelo mi ni na um ne *pada*, san ne ide na oči, svakakve lude misli mi nasrću u glavu ... (Šol-1962, 38). Ne *pada* mi na um da jedem, san me se kloni, po glavi mi se vrzmaju svakojače glupe misli ... (Šol-1977, 227).

Dakle, ukoliko se uzmu oba prevoda, glagol *идти* samo četiri puta ima ekvivalent u glagolu *ići*; u ostalim slučajevima dolaze glagoli:

1. vraćati se	4. ćuti	7. padati
2. prelaziti	5. širiti se	8. voditi se
3. ući	6. pronijeti se	

Da se glagolska polisemija ne može jednako izraziti u oba jezika, pokazuje i glagol *взять* i njegovi ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku:

1. *uzeti*: On malo postoja, promisli, a onda baci pištolj na sto, nali punu čašu šnapsa, *uze* komadić hljeba, stavi na njega malo slanine i sve to pruži i reče... (Šol-1962, 31).

uzimati: Postojao on, promislio, pa onda bacio pištolj na sto i nali punu čašu šnapsa, *uzima* komadić hljeba, stavlja na njega krišku slanine i sve mi to pruža s riječima ... (Šol-1977, 222).

2. *uzeti*: Samo četvoricu *uzeše* od preko dvesta ljudi (Šol-1962, 25). Od preko dvjesto ljudi *uzeše* samo četvoricu (Šol-1977, 218).

3. *uzeti*: Ostavih kola kod kapije, *uzeh* svog novog sina na ruke, nosim ga u kuću (Šol-1962, 44). Ostavio sam kola pred kapijom, *uzeo* u naručje svog novog sinčića, unio ga u kuću (Šol-1977, 231).

4. *posiniti*: "Nećemo mi jedan bez drugog propadati! *Posiniću* ga" (Šol-1977, 231).

usinoviti: "Nećemo, vala, propadati svaki za sebe! *Usinoviću* ga" (Šol-1977, 231).

5. *zauzeti*: Ne stižeš da pohranjuješ svoje, a ovamo *se* glasovi po logoru *šire*

kao da su Nijemci Staljingrad zauzeli i guraju dalje, na Sibir (Šol-1962, 28). Ne stižemo da pohranjemo svoje, a po logoru se pronio glas da su Nijemci već zauzeli Staljingrad i nadiru dalje, prema Sibiru (Šol-1977, 220).

6. *krenuti*: Voz *krenu* - polako-polako; sada treba da prođem pored svojih (Šol-1962, 16). Voz je *krenuo* lagano; prolazio sam pored svojih (Šol-1977, 212).

7. *obuhvatiti*: Otrgao sam se od Irine, *obuhvatio* joj lice dlanovima, ljubim je, a usne joj kao led (Šol-1977, 212).

uzeti: Otrgoh se ja od Irine, *uzeh* joj lice u ruke, ljubim je, a usta joj poput leda (Šol-1962, 16).

8. *obuzeti*: Ljutina me obuzela (Šol-1962, 15)!

spopasti: Ljutina me neka *spopala* (Šol-1977, 211)!

9. *savladati se*: A ja joj govorim: "Savladaj se, mila moja Irinka!.." (Šol-1962, 14).

umiriti se: Ja joj velim: "Umiri se, mila moja Irinka!.." (Šol-1977, 211).

I glagol *взять* nije mogao biti preveden isključivo svojim ekvivalentom - glagolom *uzeti* pa smo dobili sljedeće srpskohrvatske korespondente:

1. uzeti	5. zauzeti	9. savladati se
2. uzimati	6. obuhvatiti	10. umiriti se
3. posiniti	7. obuzeti	11. krenuti
4. usinoviti	8. spopasti	

Prevodi glagola *быть* takode ukazuju na problem nalaženja adekvatnog polise-ma u srpskohrvatskom jeziku. Njegovi ekvivalenti su:

1. deglagolizirani iskaz: Deca jedu kašu s mlekom, *krov nam nad glavom, obučen, obuveni*, znači, sve je u redu (Šol-1962, 14).
2. *imati*: Djeca jedu kašu s mlijekom, *imamo* krov nad glavom, odjeveni smo, obuveni, kao da je sve u najboljem redu (Šol-1977, 210).
3. *biti*: *Bilo* je podne (Šol-1962, 7). *Bilo* je podne (Šol-1977, 205).
4. *biti*: Za sat smo *bili* na drugoj obali Jelanke (Šol-1962, 6; Šol-1977, 205).
5. *biti*: Eto, takve su oči *bile* u moga slučajnog sagovornika (Šol-1962, 10).
6. *imati*: Eto takve je oči *imao* moj slučajni sabesjednik (Šol-1977, 207).
7. *imati*: ... *imao* je skoro nove vojničke cokule, ali su mu debele vunene čarape izgrizli moljci, a njih se nije dotakla ženska ruka ... (Šol-1962, 10). ... *imao* je na sebi skoro nove vojničke cokule, ali su mu debele vunene čarape bile izjedene od moljaca; njih se nije dotakla ženska ruka ... (Šol-1977, 208)
8. bez prevoda: Htedoh da je upitam kud ide s detetom, kakva ga nevolja goni po ovoj besputici, ali me on preteče pitanjem ... (Šol-1962, 9). Htio sam da ga upitam kuda se zaputio sa djetetom, kakva ga je nevolja potjerala po ovakvom bespuću, ali me je on preduhitrio pitanjem ... (Šol-1977, 207).
9. *biti*: Oh, i teško mi je *bilo*, brate! (Šol-1962, 40)
10. *osjećati se*: Ah, kako sam se *osjećao*, brate moj! (Šol-1977, 228)

8. *vidjeti se*: Tu robu svu pod sedište gurneš i - u zdravlje da se *vidimo* (Šol-1962, 35).

uhvatiti (maglu): Gurnem i te drangulije pod sjedište, pa *uhvatim* maglu (Šol-1977, 225).

Dakle, ruskom glagolu *быть* odgovaraju sljedeći srpskohrvatski glagoli:

1. imati	4. osjećati se
2. biti	5. vidjeti se
3. htjeti	6. uhvatiti

Ruski višeznačni glagoli prilikom prevođenja na srpskohrvatski djelimično gube svoju polisemičnost i prevode se različitim glagolskim leksemama, prije svega zbog toga što se vankontekstualni ekvivalenti *идти - ići, взять - uzeti, быть - biti* semantički ne podudaraju, odnosno imaju različit sistem značenja. Međutim, to ne znači da je u glagolskoj polisemiji ruski jezik bogatiji, a srpskohrvatski siromašniji. Analiza u obrnutom smjeru (prevođenje srpskohrvatskih polisema na ruski jezik) dala bi gotovo iste rezultate. Sve to potvrđuje ranije izrečenu misao da između ova dva jezika nema globalnih razlika. A da se i u srpskohrvatskom jeziku pisci obilato koriste glagolskim polisemima, možemo pokazati na nekoliko primjera.

U pripovijeci Kroz maglu Petar Kočić upotrebljava pravo i preneseno značenje glagola *jecati*:

Jecajući, pogleda me dubokim, tužnim pogledom ... - Ant-1980, 35. Duva studen vjetar, oštra, ledena izmaglica bije i grize po obrazima, oko brkova i kose hvata se mekano, bjeličasto inje, a pjesma se sve više i više približuje, bono, sjetno *jecajući* ... (Ant-1980, 33).

Novak Simić u pripovijeci Istina o Navariću u jednom odlomku daje glagol *šiknuti* u dva značenja:

U Navariću jasno je *šiknula* onog dana, kad su pred nekoliko godina odvezli kantinerovu Bosu u bolnicu Samo su dva modra plamena sjala; dva *šiknula* slapa okupana plavetnila (Ant-1980, 141).

Posebno je izražajan polisem *udariti* u "Brkinoj priči o kugi" Zija Dizdarevića - upotreba jednog glagola u dva značenja izaziva efekat:

... pa te od nakve stoljetne čamotinje i jada spopane želja da nekog *udariš*, zvizneš nožem, je l' da te nestane. Znaš, brate, kakve su ove naše kiše... Hele, *udariše* kiše i poplaviše sve živo... (Ant-1980, 171-172).

Na sljedećoj strani nalazimo:

... i ne znajući šta bi, *udarilo* po rakiji, pa pij, opijaj se ... (Ant-1980, 173).

Nesto kasnije ovaj se glagol ponovo daje u spoju sa riječju *kiša*:

... svi zapjenjeni i prašnjavi a iz čela k'o da će him kiša *udariti* (Ant-1980, 174).

Kod Šolohova našli smo čitav niz sličnih primjera. Recimo:

- Ласковая, тихая, не знает, где тебя усадить, *бьется*, чтобы и при малом достатке сладкий кусок сготовить (13). ... сердце уже не в груди, а в глотке *бьется*, и трудно становится дышать ... (26-27).

- ... все *выдавало* женскую заботу, умелые материнские руки (12). "Не *выдавай* меня, товарищ Крыжнев" (24). Гляжу, детишки мои

осиротелые в кучку сбились, руками мне машут, хотят улыбаться, а оно не *выходит* (16). Он говорит, что русский, но его и слушать не хотят. "*Выходи*" - и все (25).

- Только мы с тобой на грузовой ездили, а он вот эту маленькую машину *гоняет* (9). Куда меня только не *гоняли* за два года плена! (27)

- Кто этого на своей шкуре не испытал, тому не сразу в душу въедешь, чтобы до него по-человечески *дошло*, что означает эта шутка (19). Только этот чернявый, пока дошел до дороги, три раза оглянулся на меня ... (21).

Одна кожа осталась на костях, да и кости-то свои *носить* было не под силу. (27) Значит, когда-то отец его настоящий *носил* такое платье, вот ему и запомнился (44).

- ... на грузовой *подкинули* еще человек двадцать автоматчиков ... - 21 ... *подкинул* газку и пошел на все восемьдесят. (34-35)

- В конце марта из Приазовья *подули* теплые ветры ... (7). "Ну, - говорит, - дуй! Жми на всю железку! Я и *подул*. (18)

- ... личико все в арбузном соку, *покрытом* пылью ... (40). Только часов через шесть *покрыли* расстояние в тридцать километров ... (8).

- ... *посмотрел* на яму и в ночь опять ушел в город (37). ... *посмотрим*, куда тебя определить (36).

- ... латка... не *пришита* ... как следует ... - 12 Упала я, - он *пришил* бы меня к земле очередью ... (21).

- А сынок мой вылез из простыни и поперек меня улегся, *раскинулся* и ножонкой горло мне придавил (43). Хутор *раскинулся* далеко в стороне ... (8).

- Он достал из кармана ... кисет, *развернул* его (10-11). Обнял я его правой рукой, потихоньку прижал к себе, а левой *развернул* машину... (41-42).

- Тут купол *снесло* тяжелым снарядом или бомбой самолета ... На то ты и мужчина, на то ты и солдат, чтобы все вытерпеть, все *снести*, если к этому нужна позола. (17)

- ... но давиться ихней подачкой я не *собираюсь* ... (29). ... а потом жаль утихла и стал я *собирается* с духом. (29)

У Čovjekovoj sudbini od 144 glagola koji su dva puta upotrijebljeni višeznačnih je svega 21 ili 14,6%. Monosemičnih ima 119 ili 82,6%. To su:

болеть, брести, вздохнуть, взяться, воевать, войти, вступать, выжить, выпивать, вытерпеть, вычерпывать, глянуть, годиться, гордиться, греметь, демобилизовать, дернуть, добираться, добраться, дожидаться, достать, дочитать, дышать, задуматься, зайти, замолчать, играть, замерзнуть, катать, кормить, крепиться, купить, курить, махать, надевать, называть, наклониться, наступать, начаться, обойтись, оборваться, оглядеться, одеть, ожидать, оказываться, оставить, остановить, отвыкнуть, отходить, отличить, отозваться, оторвать, оторваться, перебросить, поблагодарить, побояться,

погибнуть, оглядеть, поглядывать, подать, податься, подбежать, подняться, подумать, пожать, позвать, показывать, помереть, помыть, поравняться, потухнуть, поцеловать, привезти, привыкнуть, признаться, приподнять, пробираться, провожать, проехать, проплывать, проситься, проскочить, протягивать, прощаться, пускать, радоваться, раскрыть, расстрелять, рвануть, рыть, разбудить, сбавить, светить, сворачивать, сжать, смочь, сообразить, сообщить, спохватиться, спросить, становиться, стрелять, ступать, стучать, судить, требовать, трястись, увидиться, узнать, указать, услышать, щупать, явиться.

Među glagolima sa dvije upotrebe i dva značenja samo se u jednom slučaju radi o upotrebi na bliskom rastojanju (glagol *собираться*, str. 29), dok je u svim ostalim slučajevima u pitanju veća distanca (npr. *посмотреть* je upotrijebljeno na 36. i 37. strani, a *раскинуться* na 8. i 43). U ovakvim slučajevima ne može se govoriti o stilističnosti takve upotrebe jer je nerealno da se efekat može stvoriti, a pogotovo percipirati ekspresiju, na tako velikom rastojanju. Time dolazimo do zaključka da glagolska polisemija može imati dvostruki karakter: s jedne strane, postoji neekspresivna polisemija u kojoj glagol u širem diskursu obrazuje polisemički odnos, zasnovan na svjesnom, neintencionalnom postupku; s druge strane, upotrebom različitih značenja u bliskom kontaktu, u neposrednom susjedstvu dobija se ekspresivna glagolska polisemija (primjer iz priče Zija Dizdarevića). Dakle, možemo imati svjesnu i nesvjesnu polisemantizaciju teksta.

Kod Solohova očigledno prevladava neekspresivna polisemija iz čega slijedi pretpostavka da je to karakteristično i za KFS. Vidjeli smo da kod polisema sa dvije upotrebe samo u jednom slučaju dolazi do višeznačnosti zasnovane na susretu "bliske vrste". Solohov se gotovo i ne koristi mogućnošću stvaranja stilskog efekta oponiranjem dvaju značenja iste riječi.

U Čovjekovoj sudbini našli smo 60 glagola koji su tri puta upotrijebljeni. Odnos monosema i polisema je: 49:11 u korist prvih.

Monosemični su sljedeći glagoli:

благодарствовать, вести, вспоминать, выехать, выстроить, гнать, заговорить, заметить, засмеяться, захотеть, иметь, искать, крикнуть, кричать, наливать, налить, написать, означать, опомниться, ответить, отойти, оттолкнуть, подъехать, получать, помирать, помнить, попрощаться, посадить, послать, постоять, приметить, присесть, прожить, проснуться, протянуть, разбить, размокнуть, рассказывать, резать, скрипеть, следовать, случиться, спешить, сунуть, трогать, увидеть, улыбаться, хватить, целовать.

Polisemični su:

бросить, давить, погнать, показаться, поставить, расставаться, свернуть, собратся, стоять, тронуть

Nijedan od ovih polisema ne stvara ekspresivnu polisemiju:

- *Бросил* я лопату и тихо пошел за куст ... (26). *Бросил* машину возле ворот, нового своего сынишку взял на руки, несу в дом (42). ... надо было *бросить* весло, побыстрее вычерпывать воду ... (9).
- *Давлю* всю! (19). Что же ты по больному месту *давишь* так, бессердечный ты человек? (22). Давай, браток, перекурим, а то меня что-то удуше *давит* (37).
- Растреляли этих бедолаг, а нас *погнали* дальше (25). ... *погнали* нас ускоренным маршем (21). ... ну, и *погнал* машину напрямик туда ... (34).
- ... уже *показались* белые пышные хлопья мыла ... (7). За рулем *показалось* мне веселее (14). ... но уже иным *показался* мне в эти минуты скорбного молчания безбрежный мир ... (37).
- За десять лет скопили мы немного деньжонок и перед войной *поставили* себе домишко об двух комнатках, с кладовой и коридорчиком (14-15). А рука у тебя не разбита, а выбита была, вот я ее на место и *поставил* (22-23). *Поставил* я стакан на стол, закуску положил и говорю ... (30).
- Должна бы понимать, что мне нелегко с ними *расставаться*... (15-16). ... мне с жизнью *расставаться* все-таки трудно ... (9). "Хоть напысь перед тем, как во двор идти, с жизнью *расставаться*" (31).
- Он достал из кармана защитных летних штанов *свернутый* в малиновый шелковый потертый кисет ... (10-11). Попытался *свернуть* папиросу, но газетная бумага рвалась ... (16). И до батареи остался какой-нибудь километр, уже *свернул* я на проселек, а добраться до своих мне, браток, не пришлось ... (19).
- ... не к теще на блины *собрался*. (15-16). ... но скорее *соберемся* с силами и тогда дадим фрицам прикурить (17), *Собрался* с духом, оставил его на попечение хозяйки ... (43).
- ... возле причала *стояла* такая тишина, какая бывает ... (8). ... чтобы пробраться к балке, где батарея *стояла* ... (18-19). *Стою* и качаюсь из стороны в сторону, как тополь в бурю (19).
- ... как у *тронутого* умом человека (15). *Тронул* я его рукой ... (24). ... а закуску я не *тронул* (30-31).

Kao što se vidi, u svim ovim primjerima ne može se govoriti o ekspresivnoj glagolskoj polisemiji.

Što se tiče glagola sa četiri upotrebe, saodnos je ovakav: od 25 glagola 15 je monosemično, a 10 polisemično.

Monosemi su:

бояться, взглянуть, закурить, кинуть, найтись, нести, отвернуться, открыть, пить, приехать, приходиться, просить, разговаривать, ранить, шагать, шептать.

Polisemi su:

видать, возить, выдать, делать, ездить, определить, подавать, ударить, уходить.

Kao ilustraciju polisemičnosti ovih glagola navešćemo primjer sa glagolom

ударить:

Думал, что ты меня *ударишь* с правой, но ты, оказывается, смирный парень (22). Похоронил я в чужой, немецкой земле последнюю свою радость и надежду, *ударила* батарея моего сына, провожая своего командира в далекий путь ... (39).

Od osam glagola sa pet upotreba tri su monosemi (*лечь, прижаться, шагнуть*), a pet polisemi (*держат, понять, понимать, прижать, прийти*), od kojih je najinteresantniji glagol *держат*:

Ну, - говорю, - *держи* ему ноги, чтобы не брыкался (24)! А потом - бегом, *держу* прямо на восход солнца ... (26). ... правую руку *держит* на отлете ... (29). ... сало в левой руке *держу* (32). ... днем я всегда крепко себя *держу* ... (45).

Polisemi koji imaju više od pet upotreba takode se odlikuju distantnošću. Sa šest upotreba imamo 14 monosema (*вспомнить, закусывать, молчать, обнять, плакать, подойти, поехать, понять, спать, спросить*) i svega 3 polisema (*лежать, положить, попасть*). Evo primjera za glagol *положить*:

Он *положил* на колени большие темные руки, сгорбился (11). Видно, из дальнотойного тяжелый *положил* он мне возле машины (19). ... закуску *положил* и говорю ... (30). ... кусочек хлеба взял, *положил* на него ломтик сала ... (30). ... откусил маленький кусочек хлеба, остаток *положил* на стол (31). Осторожно *положил* его на кровать... (42).

Medu glagolima sa sedam upotreba tri su monosema (*вернуться, начать, слышать*) i četiri polisema (*бежать, дрожать, жить, сесть*). Karakteristični su primjeri sa glagolom *сесть*:

Я *сел*, неохота лежать помирать, потом встал. (20) Как только солнце *село*, немцы усилили конвой ... (21). Изучил автодело, *сел* за баранку на грузовой (14).

Osam upotreba imaju tri višeznačna glagola (*видеть, давать, оказаться*) i dva jednoznačna (*найти, писать*). Glagol *давать* stvara ekspresivnu polisemiju. Na 27 str. imamo sljedeći primjer:

Кипяток - где *давали*, а где нет.

Nakon dvije kraće rečenice slijedi isti glagol, ali u drugome značenju koji se asocijativno veže za prethodnu rečenicu:

А работу *давай*, и слова не скажи, да такую работу, что ломовой лошади и то не в пору.

Kod glagola sa devet upotreba manje je monosema (*выпить, ждать, смотреть*), a više polisema (*дать, держаться, есть, отвечать, пройти, упасть*). Glagol *дать* u bliskom kontaktu realizuje dva značenja:

Дали мне ЗИС-5. На нем и поехал на фронт. Ну, про войну тебе нечего рассказывать, сам видал и сам знаешь, как оно было поначалу. От своих письма получал часто, а сам крылатки посылал редко. Бывало, напишешь, что, мол, все в порядке, помаленьку воюем и хотя

сейчас отступаем, но скоро соберемся с силами и тогда дадим фрицам прикурить. (17)

Deset upotreba imaju samo dva glagola: *убить* sa jednim značenjem i *сидеть* sa tri. Na jedanaest mjesta našli smo monosem *снять* i poliseme *выйти*, *ехать*, *прийтись* (sa najviše tri značenja). Dalje imamo: 12 upotreba - monosem *хотеть*, polisemi *взять*, *пойти*; 13 upotreba - monosemi *мочь* i *спрашивать*, polisem *работать* (dva značenja); 14 upotreba - samo polisemi *быть* (tri značenja) i *остаться* (4 značenja); 15 upotreba - polisem *стать* (4 značenja); 17 upotreba - polisem *глядеть* (dva značenja); 19 upotreba - polisem *знать* (dva značenja); 21 upotreba - polisem *думать* (dva značenja); 24 upotrebe - polisem *сказать* (dva značenja); o glagolima *идти*, *говорить* i *быть* već smo govorili.

Prema tome, globalna slika glagolske polisemije u Čovjekovoj sudbini izgleda ovako:

Broj upotreba glagola	Monosemi	Polisemi	% polisema	Ukupno glagola
2	123	22	15	145
3	50	10	17	60
4	16	9	4	25
5	4	5	56	9
6	10	4	29	14
7	3	4	57	7
8	3	3	50	6
9	3	6	67	9
10	1	1	50	2
11	1	3	75	4
12	1	2	67	3
13	2	1	33	3
14		2	100	2
15-109		1	100	
1387	217	80		297

Od ukupnog broja glagola, tj. od 984 samo je jednom upotrijebljeno 680 ili 69,1%. Na glagole sa dvije ili više upotreba otpada 30,9%. Monosemi su u daleko većem broju nego polisemi - prvi daju čak 91,8%. Od 297 glagola koji su više puta upotrijebljeni polisemično je 80 ili 26,9%.

Tabelarni pregled polisema:

2 značenja:	51 glagol	= 63,75%
3	11	13,75
4	10	12,50
5	3	3,75
7	2	2,50
8	1	1,25
9	1	1,25
10	1	1,25
	80	100,00

Glagolska polisemija karakteristična je i za poeziju. Međutim, između poezije i proze postoji bitna razlika u tome što u kraćim umjetničkim cjelinama (a one čine osnovni dio poezije) glagolska je polisemija u odnosu na onu koju nalazimo u prozi mnogo rjeđa, jer se u takvim tekstovima riječi malo ponavljaju bez obzira na to da li se radi o istim ili različitim značenjima. Na primjer, poznata Blokovijska pjesma "O доблестях, о подвигах, о славе" ima 24 glagola, od kojih je jedino glagol *уйти* upotrijebljen tri puta, a *звать* dva puta. U nešto većoj, pa i poznatijoj Blokovijskoj pjesmi "Незнакомка" od 30 glagola samo jedan (*поручить*) ima dvije upotrebe. U većim poetskim formama, kao što su poema, roman u stihovima i sl., glagolska polisemija ima više mogućnosti da dode do izražaja. Primjetna je razlika između proze i poezije u tome što u svakom proznom tekstu, pa i u najmanjim žanrovima (priči, pripovijeci), gotovo uvijek možemo naći barem jedan glagolski polisem.

Analizirajući niz ruskih poetskih zbirki našli smo vrlo malen broj primjera glagolske polisemije. Evo nekih.

Fjodor Sologub u pjesmi bez naslova kaže:

И, как ночь *раскрывает* цветы,
Что цветут для одной темноты,
Так и ты *раскрываешь* во мне
Все, что чутко живет в тишине
(В тишине бездыханной ночи...) ¹⁹

Boris Pasternak daje sljedeći polisem:

Текли лучи. Текли жуки с отливом,
Стекло стрекоз сновало по щекам.
(В лесу)

U prevodu polisemija se zamjenjuje sinonimijom:

Плыви зрак. Лети гундель светлucави.
(Ant-1977, knj. II, 17)

Lijep primjer daje Andrej Beli u "Domovini":

¹⁹ Primjeri iz ruske i naše poezije koje dajemo u knjizi uzimani su iz najrazličitijih izvora, a ponajviše iz onih koji su u spisku izvora označeni skraćenicom (Рус-1981), (Ant-1976), (Ant-1977), (Ant-1980), (Bi-1981), (Gav-1980). Stoga u navođenju stihova upućujemo samo na autora i naslov pjesme.

Над откосами косами *косят*,

Над откосами *косят* людей.

Nikolaj Tihonov u dvije susjedne strofe realizuje različita značenja istoga glagola (pravo i preneseno):

Женщина в дверях стояла,
В закате с головы до ног,
И пряжу черную *мотала*
На черный свой челнок.

Рука блеснет и снова ляжет,
Темнея у виска,
Мотала жизнь мою, как пряжу,
Горянки той рука.

("Женщина в дверях стояла...")

I ovdje prevodilac polisemiju zamjenjuje sinonimijom i umjesto jednog glagola (adekvatnog ruskom *мотать*) upotrebljava dva - *crneti se* i *motati* (ARP, knj. II, 251).

Interesantan primjer nalazimo u pjesmi Josipa Brodskog:

Он умер в январе, в начале года.
Под фонарем *стоял* мороз у входа.
Не успевала показать природа
ему своих красот кордебалет.
От снега стекла становились уже.
Под фонарем *стоял* глашатай стужи.

(Стихи на смерть Т. С. Элиота)

U prevodu opet se polisemija zamjenjuje sinonimijom: *cepteo* je fenjer od mraza - *straža se zime nije pomakla* (Ant-1977, knj. II, 603).

Dara Sekulić na nijansama u značenju glagola *imati* gradi sljedeće stihove:

Tvoje su usne žedne tihih dodira
podlo te silovaše i ruke ti otežale
Svi su te *imali* a ti nikog nisi *imala*
(Ave Marija)

O tome kako se na bazi polisemičnosti glagola gradi jedan od najjačih oblika ekspresivnosti - metaforičnost biće govora u narednom dijelu naše analize.

1. <Апресян-1967> Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. - Наука, Москва, 1967, 251 с.
2. <Будагов-1974> Будагов Р. А. Человек и его язык. - МГУ, Москва, 1974, 262 с.
3. <Васильева-1981> Васильева Л. М. Семантика русского глагола. - Высшая школа, Москва, 1981, 184 с.
3. <Вопросы-1979> Вопросы лексической и фразеологической семантики. - Ростов н/Д, 1979, с. 20-26.
4. <Воскресенская-1966> Воскресенская И. В. Многозначные глаголы с несоотносительными значениями совершенного и несовершенного видов (глаголы смешанной видовой соотносительности). - Ученые записки МОПИ, т. 163, вып. 12:

Русский язык. Москва, 1966, с. 109-120.

5. <Горбенко-1979> Горбенко В. Н. К изучению и словарному представлению полисемии русского глагола. АКД. - Ташкент, 1979, 21 с.

6. <Зимин/Нги-1980> Зимин В. И., Фам Тхай Нги. Анализ семантической структуры глагола *говорить*. - Русский язык в национальной школе, Москва, 1980, 5, с. 77-80.

7. <Капустина-1979> Кожина М. Н., Капустина И. М. Эволюция употребления двух семантических групп глаголов в русских научных текстах. - Специфика и эволюция функциональных стилей. Изд-во Пермского ун-та, Пермь, 1979, с. 3-12.

8. <Касевич-1988> Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. - Наука, М., 1988, 309 с.

9. <Коротасв-1968> Коротасв А. А. Сверхмногозначные грубопросторечные глаголы в современном русском языке. - Ученые записки Дальневосточного ГУ, 1968, т. 11, с. 88-91.

10. <Лебедева-1978> Лебедева Н. Б. К вопросу о глагольной семантике. - Вопросы словообразования в индоевропейских языках. - Томск, 1978, вып. 2, 177 с.; стр. 56-61.

11. <Марчук-1988> Марчук М. В. К развитию лексических значений многозначных слов. АКД. - ЛГУ, Ленинград, 1988, 16 с.

12. <Муравинская-1966> Муравинская М. П. Разграничение значений полисемичного глагола. - Исследования по грамматике и лексикологии. Научная думка, Киев, 1966, 203 с.; стр. 48-57.

13. <Муране-1972> Муране С. Н. Моносемичные слова в словарном составе современного русского языка. - АКД. Ленинград, 1972, 21 с.

14. <Петрущенкова-1981> Петрущенкова Т. А. Структура значения слова - механизм образования семантических новаций. - Глагол в лексической системе современного русского языка. ЛГПИ, Ленинград, 1981, с. 58-63.

15. <Полищук-1961> Полищук Г. Г. О принципах использования многозначных слов в произведениях А. П. Чехова. - Вопросы русского языкознания. К 80-летию А. М. Лукияненко. Издат. Саратовского ун-та, Саратов, 1961, 386 с.; стр. 255-266.

16. <Рожков-1978> Рожков В. В. О статистическом определении границ многозначной лексики. - Структурная и прикладная лингвистика. ЛГУ, Ленинград, 1978, вып. 1, 208 с.; стр. 88-93.

17. <Сергеева-1978> Сергеева Т. Д. К вопросу о грамматическом и лексическом аспектах в семантике глагольного слова (на материале глаголов движения). - Вопросы словообразования в индоевропейских языках. Томск, 1978, вып. 2, 177 с.; стр. 75-84.

18. <Сергеева-1972> 972 Сергеева Г. Д. Некоторые наблюдения над соотносительностью семантики имен и глаголов. - Вопросы языка и его истории. Томский ун-т, Томск, 1972, 163 с.; стр. 107-111.

19. <Уфимцева-1974> Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. - Наука, Москва, 1974, 206 с.

20. <Фонякова-1969> Фонякова О. И. О полисемии глаголов, вводящих прямую речь в автобиографической трилогии М. Горького. - Вопросы теории и истории языка. ЛГУ, Ленинград, 1969, с. 124-130.

21. <Шершак-1980> Шершак Е. И. К вопросу о развитии многозначности глаголов в современном русском языке. - Географические и хронологические пределы распространения русской лексики. Москва, 1980, с. 118-124.

22. <Cichonska-1984> Cichonska Maria. Problemi semantičkog opisa denominativnih glagola u slovenskim jezicima. - Književni jezik, Sarajevo, 1984, 14/1, s. 29-39.

23. <Dešić-1982> Dešić Milorad. Iz srpskohrvatske polisemije. - Leksikografija i leksikologija. Institut za srpskohrvatski jezik, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Matica srpska, Filološki fakultet u Beogradu, Beograd - Novi Sad, 1982, s. 57-64.

24. <Dešić-1974> Dešić Milorad. Polisemija i homonimija u rečnicima savremenog srpskohrvatskog jezika. - Naš jezik, Beograd, 1974, XXV/4-5, s. 231-241.

25. <Dešić-1985> **Dešić Milorad**. *Polisemija i srpskohrvatski glagolski vid*. - Naučni skup slavista u Vukove dane, Beograd, 1985, XIV/2, s. 75-85.
26. <Gortan-Premk-1984> **Gortan-Premk Darinka**. *Polisemija i homonimija u srpskohrvatskom jeziku*. - Južnoslovenski filolog, Beograd, 1984, XI, s. 11-21.
27. <Grickat-1974> **Grickat I.** *Leksikografski postupak u rečnicima SANU i JAZU - prikazan na glagolima sa prefiksom za- i drugi semantički problemi u obradi prefiksnih glagolskih derivata*. - Naš jezik, Beograd, 1974, XXV/1-2, s. 3-23.
28. <Ivić-1982> **Ivić Milka**. *O "regularnoj polisemiji" u leksikološkoj teoriji i leksikografskoj praksi*. - Leksikografija i leksikologija. Institut za srpskohrvatski jezik, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Matica srpska, Filološki fakultet u Beogradu, Beograd - Novi Sad, 1982, s. 77-82.
29. <Radić-Dugonić-1984> **Radić-Dugonić Milana**. *O polisemiji glagola иди и идти u srpskohrvatskom i ruskom jeziku*. - Živi jezici, Beograd, 1984, 1-4, s. 99-104.
30. <Tafr-1986> **Tafr Branka**. *Razgraničenje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)*. - JAZU, Razred za filološke znanosti, Filologija 14, Zagreb, 1986, s. 381-393.

GLAGOLSKA METAFORA

Jedna od suštinskih osobina glagola jeste mogućnost njegove upotrebe u prenesenom značenju, što vodi nastajanju glagolskih tropa. Za razliku od ekspresivne polisemije, koja se zasniva na odnosu dvaju ili više realizovanih značenja, metafora se gradi na odnosu dvaju značenja (pravog i prenesenog), od kojih je samo jedno realizovano. Polisemički odnosi su čisto tekstualni fenomeni, dok su metaforički tekstualne i vantekstualne pojave u kojima se jedno značenje realizira, a na drugo se asocira. Iz tih se razloga ekspresivna polisemija ne može razmatrati kao vrsta tropa: ona je do kraja realizovana polisemija koja stvara eksplicitan sistem semantičkih veza. Tropi su takode zasnovani za višeznačnosti, ali njihova realizacija ima implicitan karakter. Drugim riječima, polisemija je tekstualni interakcijski fenomen, a tropi tekstualno-asocijativni. Višeznačnost je ono što jasno proizlazi iz teksta odnosno dvaju ili više značenja, a metaforičnost je ono što nastaje u odnosu tekstualnog i vantekstualnog. U polisemiji i metaforici razvijaju se različite vrste semantičkih odnosa: jedni se formiraju unutar teksta, drugi nastaju na relaciji tekst - čitalac. Prvi bi, recimo, činila upotreba glagola *смеяться* - *smijati se* u značenjima koja stvaraju u tekstu različite semantičke odnose i koja nazivamo glagolskom polisemijom. Drugi bi činili primjeri tipa: *Море смеялось* - *More se smijalo* (sa početka Gorkovljeve priče *Sljuz*). U prvom slučaju semantička analiza podrazumijeva razmatranje upotrebe jedne riječi u više značenja, a u drugom analiza se odnosi na analizu upotrebe riječi samo u jednom značenju koje je (a) sekundarno, (b) figurativno, (c) povezano sa nerealizovanim osnovnim značenjem. Pri tome, figurativna značenja ne moraju biti i ekspresivna. Npr. kod glagola *идти* jedna značenja su stilematična, a druga imaju neutralnu stilsku vrijednost. Npr.:

- a) Они *шли* пешком (Шол-1975б, 7).
- б) Целый день дождь *шел*... (Шол-1975б, 28).
- в) Тут своих не успеваешь хоронить, а тут слух по лагерю *идет*, будто немцы уже Сталинград взяли и прут дальше, на Сибирь (Шол-1975б, 28).

U prvom slučaju imamo običnu nominaciju, oznaku radnje, u drugom je preneseno značenje, ali je ono već okamenjeno i pretvoreno u tzv. mrtvu metaforu (koja je, kada su u pitanju prirodne pojave, nastajala iz iskonske težnje čovjeka da sve što je u prirodi poredi sa sobom), dok u trećem slučaju imamo određen stepen ekspresivnosti. U osnovi tropa leži polisemički odnos, koji je dat samo u nagovještaju, u asocijaciji. Polisemija se razlikuje od tropike i po tome što se u tekstu javlja ukoliko je jedan glagol upotrijebljen najmanje dva puta. Za nastajanje tropa takav uslov nije potrebno zadovoljiti, čak je češća upotreba iste riječi u jednom tekstu za tropiku kontraproduktivna jer umanjuje njenu ekspresivnu vrijednost. Dosta ima slučajeva kada glagol sa jednom upotrebom daje vrlo izražajne trope. Pisci kao da neke riječi čuvaju samo za jednu upotrebu, za jedan trenutak, i odmah zatim ih povlače. Treba istaći bitnu osobinu: polisemija i metaforika mogu zajedno dolaziti kao stilematika pojava.

Postojanje polisemije stvara mogućnost da se estetski doživljaj svijeta pretoči u